

Nachttrek bij de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*, of vroeg vertrekken?

Franklin L.L. Tombeur

In 1994 publiceerde ik een kleine bijdrage over een sterke influx van de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* nabij Sas van Gent op 18 september 1994 en de daarop volgende dagen (Tombeur 1994). Mijn veronderstelling was toen dat na een periode van slecht weer met veel wind uit het zuidwesten en het zuiden, de vogels gebruik maakten van een weersomslag in de nacht van 17 op 18 september om hun (mogelijk onderbroken) trek naar de winterkwartieren voort te zetten. De wind draaide toen naar noordoost, de hemel klaarde op en de zon was zichtbaar. Goede trekcondities dus, ook voor Bruine Kiekendieven.

Of de vogels die ik de ochtend van 18 september op de telpost in de Canisvlietbinnenpolder noteerde al vroeg waren vertrokken, of mogelijk reeds 's nachts waren vertrokken, was toen nog gissen. In het eerste geval waren ze mogelijk afkomstig uit het noordelijke Deltagebied, in het tweede geval uit Flevoland. Omdat er mij niks bekend was over nachttrek bij de Bruine Kiekendief ging ik er van uit dat ze na dagenlang "ergens" wachten in de vroege ochtend opnieuw vertrokken waren. De juiste toedracht is niet meer te achterhalen, maar toevallig kwam mij een publicatie onder de ogen met vergelijkbare omstandigheden. De auteur hanteert een andere interpretatie.

Gatter (1984), één van de grootste Duitse trekspecialisten, verhaalt over een situatie op de Randecker Maar in ZW-Duitsland (48°34'N, 09°31'E) rond half september 1980. Na een tiendaagse periode met regen en felle zuidwesten wind draaide de wind in de namiddag, avond en nacht van 15 op 16 september over het noorden naar het (zuid)oosten. Die gunstige wind bleef aanhouden tot een nieuwe omslag in de ochtend van 17 september. De auteur rapporteert dat er de morgen van de 17 september 7 Bruine Kiekendieven in de omgeving op de uitkijk zaten of rondvlogen. Plus nog eens 3 op een nabijgelegen traject en na 08.00 uur kwamen er nog eens 13 "*in vitalen Kraftflug*" door. Er waren geen Bruine Kiekendieven in de omgeving van de waarnemingspost de avond voordien gezien. Gatter neemt dan ook aan dat de vogels in de periode van gunstig weer – die ongeveer 40 uur duurde – ook 's nachts hebben gevlogen zodat zij pas de ochtend van de 17de september in Randecker Maar zijn gearriveerd. Tijdens deze nachtelijke trek waren zij ofwel door de weersomslag gedwongen hun trek opnieuw te onderbreken ofwel heeft het voorland van de Schwabische Alp, die ter plaatse vrij steil 500 meter boven de bodem oprijst, hen voor die nacht naar de grond gedwongen.

Gatter neemt aan dat de Bruine Kiekendief door een interne (endogene) "locus of control" aan een strikt tijdschema vastzit, met ten bewijze daarvan het feit dat de mediane trekpiek in zeven van de elf jaar monitoring nooit meer dan twee dagen verschilt. Gatter deelt deze waarneming in bij "een geval van nachttrek" en niet als onderdeel van een algemene trekstrategie.

Nachttrek

Ik heb geen uitgebreide onderzoeken gedaan naar mogelijke nachttrek van de Bruine Kiekendief. Ik vond hiervoor in ieder geval geen verwijzingen bij Glutz von Blotzheim *et al.* (1971), Cramp & Simmons (1980), Alerstam (1993) en Brown (1976). Vreemd genoeg komt Gatter (2000) in zijn dertigjarig overzicht van de trek over Randecker Maar niet terug op zijn eerdere publicatie uit 1984.

Ook in deelstudies vond ik niks. Voor Zweden (Fransson & Pettersson 2001), Nederland (Bijlsma 1993, Bijlsma *et al.* 2001), noch Groot-Brittannië (Wernham *et al.* 2002), waar toch een heel wat onderzoek gebeurt aan roofvogels, vond ik verwijzingen naar mogelijke nachttrek. Voor hotspots in het Zweedse Öland (Bengtson & Jonzén 2001) en Falsterbo (Kjellén 1997), Gibraltar (Finlayson 1992) en de centraal Mediterrane sector (Agostini *et al.* 2001, Panuccio *et al.* 2002) wordt met geen woord gerept over nachttrek. Wel komt het beeld naar voren van een roofvogelsoort die flinke afstanden – ook over zee – niet schuwt. Veel Bruine Kiekendieven zijn immers Afrikagangers. Hoewel op sommige plekken gestuwde trek optreedt, lijkt breedfronttrek zo'n beetje de regel. Daarbij wordt gebruik gemaakt van thermiek, maar ook wordt vaak op flinke hoogte actief gevlogen. Daardoor is deze soort minder weersafhankelijk, wat de kans vergroot om over de ganse daglengte trek te beleven. Trekken in groep(jes) wordt nergens gerapporteerd.

Ik vraag mij dan ook af of de hypothese van Gatter wel hout snijdt. Nachttrek als onderdeel van een algemene trekstrategie van Bruine Kiekendieven lijkt mij sowieso niet houdbaar. Of de vogels echt 's nachts hebben gevlogen is mijns inziens niet bewezen.

Vroeg vertrekken?

Zeker zijn de aantallen die Gatter aanhaalt nog vrij beperkt. Grotere aantallen, op één dag wel te verstaan, werden onder meer genoteerd in Falsterbo (tot bijna 200 per dag eind augustus; Kjellén 1993). Voor Nederlandse telposten vond ik 20 augustus 1987 Den Haag met 32 ex., 18 september 1993 Sas van Gent met 31 ex., 24 september 2000 Vlissingen met 93 ex., 5 oktober 2001 Vlissingen met 27 ex. en 6 oktober 1982 Maartensdijk met 37 ex. Voor Nederland is deze opsomming zeker onvolledig. Maar dat soort topdagen roept wel de nodige vragen op...

Mijns inziens dient een andere hypothese te worden getoetst. Hoewel de Bruine Kiekendief niet bekend staat als een soort die in groep trekt, zou – onder tot nu onbekende condities en in een nog te onderzoeken frequentie – najaarstrek gepaard kunnen gaan met collectief overnachten. Daarbij aansluitend kan worden onderzocht uit welke leeftijden en seksen zo'n groep is samengesteld. Wijzigt de samenstelling van zo'n groep zich in de loop van het trekseizoen? Dat is aannemelijk, want in Falsterbo verloopt de trek leeftijds- en seksegebonden. De gemiddelde mediane doortrekdatum ligt daar voor 1986-90 op 26 augustus voor onvolwassen vogels, op 28 augustus voor adulte vrouwen en op 1 september voor adulte mannen (Kjellén 1992). De trek verloopt gemiddeld in de volgorde onvolwassen – vrouwen – mannen (Kjellén 1993). In Nederland passeerden de juvenielen ook als eerste (mediaan 15 september), dan

echter gevolgd door adulte mannen (mediaan 18 september) en vrouwen (mediaan 24 september) (Bijlsma *et al.* 2001). Op verschillende plekken in Italië en op Malta lijken de volwassen mannen echter als eerste te passeren, gevolgd door volwassen vrouwen en juvenielen (Agostini & Logozzo 2000, Agostini *et al.* 2003).

Slaapplaatsen

Dat Bruine Kiekendieven soms collectief slapen is bekend. Zeker tijdens de winter (Castelijns & Simpelaar 1999). Slaapplaatsen tijdens het trekseizoen augustus-oktober zijn minder vaak beschreven. In Oostenrijk noteerden Straka & Reiter (2000) voor begin augustus tot 49 vogels, en rond half september tot 18 vogels. Het grootste deel verliet de slaapplaats een kwartier vóór zonsopgang. Zelf heb ik wel enkele waarnemingen uit augustus-september waarbij een drietal onvolwassen vogels een slaapplaats al vóór zonsopgang verliet. Er werd geslapen in suikerbieten, tarwe, aardappelen en bonen. Waarschijnlijk betroffen het vogels van het zelfde broedsel. Ook de waarneming van Potters (2000), waarbij een volwassen mannetje in gezelschap van 4 onvolwassen vogels langs z'n telpost ten oosten van Roosendaal langstrok op 25 september 1999, kan hierop betrekking hebben. Het is aanlokkelijk om te veronderstellen dat deze vogels collectief hebben overnacht.

Van Henk Castelijns, roofvogelcoördinator voor Zeeland, kreeg ik de beschikking over een aantal gegevens van slaapplaatsen in de Braakman, een groot (nat) natuurgebied in Zeeuws-Vlaanderen: in september 1993 tot 21 ex, september 1994 tot 35 ex, september 1996 tot 22 ex, september 1997 tot 26 ex en september 1998 tot 24 ex. In oktober gaat het meestal maar om enkele tot een handjevol vogels. Helaas zijn er geen gegevens uit augustus. Meer gegevens onder meer uit Saefinghe worden binnenkort gepubliceerd (Henk Castelijns in voorbereiding).

Wanneer deze vogels 's morgens de slaapplaats verlaten is niet bekend, maar het spreekt voor zich dat daar vogels bij zijn die naar hun winterkwartieren op doortocht zijn. Dat ze al vroeg op de dag de trek kunnen aanvangen, is zeker geen uitzondering. Dit sluit aan bij het feit dat ze niet uitsluitend aangewezen zijn op thermiek, maar ook gunstige staartwinden kunnen aanwenden. Op Organbidexka in de Pyreneeën is bijna de helft van de vogels gepasseerd vóór 10 uur (www.organbidexka.org). In ZO-Italië, weliswaar in het voorjaar, kunnen reeds in het eerste kwartier na zonsopgang trekende Bruine Kiekendieven worden gezien (Gustin & Pizzari 1998). Een groot deel passeert zelfs binnen de eerste twee uur na zonsopgang, wat toch opmerkelijk is. In Nederland lijkt dat één tot twee uur later te gebeuren Linnartz (2002).

Tot slot

Mogelijks wordt er dus vaker vanuit een collectieve slaapplaats vertrokken dan tot nu bekend is. Gegroepeerd vliegen is hoogst uitzonderlijk, maar flinke uurtotalen en/of dagtotalen behoren meer tot de mogelijkheden. Misschien wijzen dergelijke uur- en dagrecords op het leegstromen van een lokale/regionale slaapplaats. De uitspraak van Linnartz (2002) is dan ook een beetje cryptisch "*Volgend op een goede trekdag kan ook 's ochtends vroeg al noemenswaardige passage optreden.*"

Juvenile Bruine Kiekendief, Ezumazijl, 12 augustus 1998 (Dave Schmitt); de meeste Bruine Kiekendieven passeren op trek in hun eentje. *Juvenile Marsh Harrier, Ezumazijl, 12 August 1998.*

Dankzegging

Met dank aan Henk Castelijns en Gerard Troost voor het ter beschikking stellen van een aantal gegevens.

Summary

Tombeur F.L.L. 2005. Nocturnal migration of Marsh Harriers *Circus aeruginosus*, or early departure? De Takkeling 13: 102-106.

Marsh Harriers can be seen migrating during the greater part of the day, sometimes already around sunrise. It has even been suggested that Marsh Harriers may migrate at night (Gatter 1984), although this autumn observation is circumstantial only. Here, it is suggested that early-morning passage may involve birds having roosted nearby. In the southwestern Netherlands, Marsh Harriers are known to roost communally in autumn, with 21-35 birds being present in September 1993-98 in the Braakman nature reserve in Zeeuws-Vlaanderen (pers. comm. Henk Castelijns). Whereas Marsh Harriers are largely independent of thermals during migration, hence their broad front passage of Europe including the Mediterranean, they may start migration in early morning, using active flight. This may also explain the records of small migrating flocks (originating from the same roost?), an unusual sight in a species that normally migrates singly.

Literatuur

Agostini N., Coleiro C., Corbi F., Di Lieto G., Pinos F. & Panuccio M. 2001. Comparative study of autumn migration of Marsh Harriers (*Circus aeruginosus*) at three sites of the central Mediterranean. *Vogelwarte* 41: 154-158.

- Agostini N., Coleiro C. & Panuccio M. 2003. Autumn migration of Marsh Harriers (*Circus aeruginosus*) across the central Mediterranean in 2002. *The Ring* 25(1-2): 47-52.
- Agostini N. & Logozzo D. 2000. Migration and wintering distribution of the Marsh Harrier (*Circus aeruginosus*) in southern Italy. *Buteo* 11: 19-24.
- Alerstam T. 1993. *Bird Migration*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bengtsson D. & Jonzén N. 2001. Höstflyttning av ängshök *Circus pygargus* och brun kärrhök *C. aeruginosus* på Ölands södra udde. *Ornis Svecica* 11: 1-6.
- Bijlsma R.G. 1993. *Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels*. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. *Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2)*. GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Brown L. 1976. *Birds of Prey: their biology and ecology*. Hamlyn, London.
- Castelijns H. & Simpelaar P. 1999. Bruine Kiekendieven in Zeeuws-Vlaanderen in de winter 1998/99. *De Steltkluut* 29(3): 22-23.
- Cramp S. & Simmons K.E.L. (eds.) 1980. *Handbook of the Birds of Europe the Middle East and North Africa, Vol. II*. Oxford University Press, Oxford.
- Finlayson C. 1992. *Birds of the Strait of Gibraltar*. Poyser, London.
- Fransson T. & Pettersson J. 2001. *Svensk ringmärkningsatlas*. Vol.1. SOF, Stockholm.
- Gatter W. 1984. Nachtzug der Rohrweihe (*Circus aeruginosus*). *Vogelwarte* 32: 309-311.
- Gatter W. 2000. Vogelzug und Vogelbestände in Mitteleuropa – 30 Jahre Beobachtung des Tagzuges am Randecker Maar. *Aula-Verlag, Wiebelsheim*.
- Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M. & Bezzel E. 1971. *Handbuch der Vogel Mitteleuropas Band 4, Falconiformes*. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.
- Gustin M. & Tizzari T. 1998. Migratory pattern in the genus *Circus*: sex and age differential migration in Italy. *Ornis Svecica* 8: 23-26.
- Kjellén N. 1992. Differential timing of autumn migration between sex and age groups in raptors at Falsterbo, Sweden. *Ornis Scand.* 23: 420-434.
- Kjellén N. 1993. Ålders- och könsfördelning hos sträckande rovfåglar över Falsterbohalvön i hösten 1992. *Anser* 32: 105-125.
- Kjellén N. 1997. Importance of a bird migration hot spot: proportion of the Swedish population of various raptors observed on autumn migration at Falsterbo 1986-1995 and population changes reflected by the migration figures. *Ornis Svecica* 7: 21-34.
- Linnartz L. 2002. Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*. In: LWVT/SOVON, *Vogeltrek over Nederland 1976-1993*: 96-97. Schuyt & Co, Haarlem.
- Panuccio M., Agostini N. & Massa B. 2002. Crossing the Tyrrhenian Sea: spring migration of Marsh Harriers (*Circus aeruginosus*), sex classes and relation to wind conditions. *Vogelwarte* 41: 271-275.
- Potters H. 2000. Mogelijke waarneming van in familieverband trekkende Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus*. *De Takkeling* 8: 121.
- Straka U. & Reiter S. 2000. Beobachtungen an Schlafplätzen der Rohrweihe (*Circus aeruginosus*) in Ackerbaugebieten des Weinviertels (NÖ). *Egretta* 43: 62-68.
- Tombeur F.L.L. 1994. Sterke najaarstrek van de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* bij Sas van Gent (Zld) in 1993. *Limosa* 67: 110-111.
- Wernham C.V., Toms M.P., Marchant J.H., Clark J.A., Siriwardena G.M. & S.R. Baillie (eds.). 2002. *Migration atlas: movements of the birds of Britain and Ireland*: 225-226. Poyser, London.
- Yosef R. 2003. Nocturnal arrival at a roost by migrating Levant Sparrowhawks. *J. Raptor Res.* 37: 64-67.

Adres: Brusselsesteenweg 420, 9050 Ledeborg, België (franklin.tombeur@skynet.be)